

Ленка С. Настасић¹

ПОСВЕДОЧЕНО И ПРЕЂУТАНО

Ераковић, Радослав (2024) *Осећајност и разум: есеји о српској књижевности XVIII и XIX века*, Нови Сад, Матица српска.

Посматрајући Нарциса загледаног у сопствени одраз, али и наслов нове књиге Радослава Ераковића *Осећајност и разум*, читалац је и пре самог читања суочен са вековном дилемом и опсесивном темом различитих књижевних традиција - „две се у мени побише силе”. Уколико се усудимо да приступимо одгонетању раскорака између рационалне и емоционалне компоненте есеја о српској књижевности XVIII и XIX века, постаћемо изненађени важношћу улоге која се приписује нама самима, те значаја који се придаје нашим преференцијама. Речима аутора, редовног професора на Одсеку за српску књижевност и језик Филозофског факултета у Новом Саду, поглавља књиге ‘с неподношљивом лакоћом мењају свој смисао, у зависности од тога да ли је потенцијални читалац окренут према *осећајном Истоку* или *разумном Западу*’ (7), те је јасно да обе исконски сучељене категорије нужно постоје у сваком од тринаест есеја који чине књигу. Могућност одабира условљена је природом разматраних књижевних дела, која можемо описати као документарно-уметничку грађу, односно остварења на граници факта и фикције, чија веродостојност не може увек бити до краја доказана, што је и чини ваљаним предметом истраживања. Самим тим, различита утемељења приликом тумачења условљена су степеном (не)поверења: да ли смо склони да поверујемо књижевном делу, или ћемо радије испитати веродостојност догађаја и настојања писца, те да ли постоји једно без другог?

Описујући средином прошлог века научна истраживања свога пријатеља и сарадника Младена Лесковца, Вељко Петровић са неизбежним (под)смехом говори о „интересу за разне Пачиће”, што адекватно рефлектује и став главнине савремених истраживача спрам изучавања старијих периода српске књижевности. Тако, „разни Пачићи” представљају превасходно књижевност осамнаестог и деветнаестог века, чије је готово устаљене рецепцијске (не)привлачности

¹lenanastasic@gmail.com. Ауторка је студенткиња прве године докторских студија на Филозофском факултету у Новом Саду.

свестан аутор књиге коју разматрамо. Радослав Ераковић препознатљив је у српској књижевној историографији пре свега као значајан књижевни путоказ приликом подробнијег одређивања „рубних простора”, односно тумачења књижевног и културног наслеђа старије српске књижевности. Другим речима, интересовања аутора су тек „привидно маргиналне поетичке и тематске линије додира” књижевних дела која неретко захтевају савремену реafirмацију и ревалоризацију. У истом духу, књига есеја *Осећајност и разум* окупља најсвежије радове аутора о темама којима је и раније придавао пажњу: дела Симеона и Александра Пишчевића, као и јунаци који се у њима издвајају, попут Атанасија Рашковића или Симеона Зорића, али се налази место и за Георгија Магарашевића, Јована Хаџића, Никанора Грујића, Јована Суботића, Перу Тодоровића, Владана Ђорђевића и Јашу Игњатовића. Интересантна је извесна промена визуре приликом сагледавања прошлости, те Ераковић пише и о прегалаштву савремених изучавалаца књижевности приликом рада на грађи која је предмет њиховог заједничког интересовања. Тако наилазимо на *Скице за портрет савремене читатељке осамнаестовековне нефикционалне прозе*, у којима се посебна пажња посвећује увидима Марије Клеут, те на *Заносе и пркосе дубровачког витеза*, где се посматра истрајан (!) рад Милана Решетара на (ре) издањима Његошевог дела, са хуморним освртом на ‘мистериозне поступке текстолошке трансупстанцијације’ (157).

Вредно је помена да Радослав Ераковић инсистира не само на темељном процењивању књижевне вредности проучаваних дела него и на потенцијалима који долазе из компаративистичког сагледавања савремених остварења. Самим тим, тежи се подробнијем разумевању конкретног историјског тренутка, али и, што је највреднија страна истраживања, сагледавању прећутаног. У датом светлу посебно је интересантан рад *Улога будванских варалица у историји српског просветитељства*, који самерава живописна сећања Александра Пишчевића са оним што је Доситеј Обрадовић одлучио да, ипак, не саопшти, једнако као што Ераковић указује на проблематична места историје руске владарске породице која прећуткује старији Пишчевић. Сходно томе, прецизно маркирање наизглед маргиналних детаља књижевних дела у визури Радослава Ераковића постаје инструмент за темељније сагледавање свакодневнице посматраног периода, те су подаци из фуснота вредна културолошка открића. Примера ради, описи ‘незаконитих делатности браће Зановић’ доносе увид у фалсификовање новчаних асигнација, а не кованица, што је у складу са економским проблемима руске државе (70), док се у случају убиства Атанасија Рашковића дају и чињенице о тадашњој учесталости употребе арсеника приликом тровања (27).

Интересовање Радослава Ераковића за историју приватног живота посматраног периода проналази адекватни простор унутар књижевних разматрања, чиме сама књига остварује додатну комуникативност.

На истом трагу, значајно је уочити и својеврсну поетику наслова, као и поетику завршетака сваког од есеја који чини књигу, односно склоност да се превазиђе штуро понављање већ изреченог, а да се на исто место постави извесни куриозитет који би „зачинио” изложено гледиште. Такав је податак о одредници унутар *Енциклопедије Британике*, будући да ‘одредница о Србији [...] садржи тематску целину посвећену Доситеју Обрадовићу’ (95), којим се завршава есеј у част дела Чедомиља Мијатовића *Servia and The Servians*. Описана пракса иде даље од појединачних примера и поставља питање сврсисходности одређених књижевнонаучних узуса, те се предговор духовито посматра као ‘херменеутичарски аутоеротизовано истицање научне релевантности сопственог рада’ (14), које се превазилази давањем кратког садржаја сваког од есеја који чине књигу, са тенденцијом да се укаже на одређене мане савременог приступа науци. С тим у вези, уколико бисмо издвојили различите узгредне токове есеја у виду опаски аутора или напомена о избору одређеног приступа тумачењу књижевног дела, суочили бисмо се са мноштвом корисних и важних путоказа, односно упутстава ка ваљаном научном деловању. Са једне стране, актуелна наука о књижевности гаји одређену врсту анимозитета према позитивистичком приступу књижевном делу, као и према књижевноисторијским читањима, те су аутори који настоје да говоре о животу књижевника, који неретко садржи драгоцене податке о њиховом стваралаштву, суочени са потребом да бране сопствени истраживачки оквир. Са друге стране, Ераковић суптилно покушава да укаже на потенцијалне недостатке оних тумачења којима мањка друштвено-историјске свести, те се служи ироничним опаскама да би јасно показао могуће грешке које тако настају. Примера ради, читава фуснота посвећена је оправдавању тврдње да ослобађајућа судска пресуда у корист Војислава Илића никако није доказ независности судске власти и ‘разумевања за литерарни несташлук’ младића (187), једнако као што вредности архивског истраживања бивају обрнуто пропорционалне веровању у ‘алхемијски чудотворна својства постколонијалних и родних студија’ (150). Издвојени примери нису цангризава добацивања чврсто браћене катедре, него својеврсни апел за ревидирањем и установљивањем академских и научних норми, које ће почивати на здраворазумском, херменеутичком и вишеструко одмереном приступу књижевности, насупрот пристајању на једнообразна тумачења без истинске сазнајне вредности.

Када се подробније осмотри истраживачки приступ Радослава Ераковића, односно, када се саберу сви отклони од устаљености које аутор чини, до изражаја долази једна од најчешће помињаних синтагми посматране књиге – рецепцијски потенцијал дела. Чини се да аутор у трагању за темама које би из савремене перспективе могле бити актуелне и интересантне, али не и испразне, настоји својим текстовима додатно заинтересовати читаоца (о коме редовно говори као о „потенцијалном”), па су епизодни јунаци његове књиге и Милош Црњански те Шерлок Холмс. Самим тим, могуће је посматрати све наведене хуморне екскурсе као својеврсно отелотворење потребе за читаоцем са којим ће се успоставити дијалог и полемика у циљу темељнијег сазнавања књижевних дела старије српске књижевности.

Који би, дакле, то аспекти били? Најпре, Радослав Ераковић суочава дела оца и сина, Симеона и Александра Пишчевића, посматрајући их засебно и компаративистички, стављајући у фокус најпре убиство Атанасија Рашковића, потом лик новорођенчета, као и друштвено-политичке прилике руских провинција, да би различити аспекти наведених есеја били унеколико обједињени и осветљени из перспективе дела Марије Клеут. Пети есеј наставља да пребива у кругу „царствујушче Русије” и лакомости личности на високим друштвеним позицијама, да бисмо потом били преусмерени на двострукост начина приказивања Доситејевог стваралаштва као релативно пријемчиве теме (не)заинтересованих британских рецепијената српске књижевности. Нешто је другачији поглед у седмом есеју, будући да се ревалоризација Атанасија Стојковића посматра уз преписку Светислава Марића и Милана Кашанина, као и анализу ставова и оштрине Марића према другим тумачима дела аутора *Физике*. Наредни есеј наставља да нас води кроз преписку важних личности српске књижевности, овога пута Георгија Магарашевића и Јована Хаџића, што је премрежено упоредним сагледавањем књижевно-публицистичких текстова. Јован Хаџић ће се изнова јавити као битна одредница посматране књиге у есеју посвећеном „иронично-амбивалентном ставу” Јаше Игњатовића према вредновању Хаџићеве улоге у историји српске књижевности и културе. Битно је назначити да есеји Радослава Ераковића са тежњом ка компаративистичком аспекту никада нису просто сучељавање два дела - напротив, аутор тежи да оформи ширу слику периода о коме говори уз мноштво узгредних, информативних токова, те инсистирање на помену сарадника и (не)истомишљеника аутора о којима говори, али и опсежни списак литературе. Девети и десети есеј представљају осврт на још једну важну тему Радослава Ераковића - стваралаштво Никанора Грујића. Аутор најпре разматра нефункционалну прозу

пакрачког владике наспрот делу Јована Суботића, да би потом посветио пажњу питањима досадашњих читања и тумачења Грујићевог дела у потрази за разлозима његове слабе рецепције. Засебан текст посвећен је издањима Његошевог дела крајем деветнаестог и почетком двадесетог века, док је последњи есеј у књизи још једно компаративистичко истраживање документарно-уметничке прозе, овога пута ратних успомена Пере Тодоровића и Владана Ђорђевића. Јасно је да сваки од есеја настоји донети извесни новитет, било да је реч о реактуелизацији заборављених стваралаца и ревалоризацији досадашњих читања, или пак о сагледавању мање познатог дела опуса и рецепције важних, канонских стваралаца.

Књига есеја Радослава Ераковића брижљиво је саткана, са одмереним тоном, на јасно утврђеним темељима. Наведене одреднице треба да означавају сваку ваљану научну студију, уз лични стил аутора, посебно видљив у узгредним објашњењима и инвентивним и проницљивим начинима писања о књижевности. Радослава Ераковића није потребно изнова утврђивати као вредног научног прегача, он то одавно и јесте, али поседује и додатну димензију – пријемчивост те пуноћу духа, о чему могу сведочити само они који приступе читању. Поменута пуноћа духа може бити још једна од бинарних опозиција на којима се заснива књига, схваћена уједно као духовитост и као духовна ширина. Самим тим, „калеидоскопски шаролик” приказ осамнаестовековне и деветнаестовековне књижевне продукције заснован је на сталном сучељавању *осећајности и разума*, заборављеног и познатог, посведоченог и прећутаног, документарног и уметнички домаштаног.